

CRISTINA GAVRILUȚĂ

Expresii și reprezentări sociale ale femininului în practicile divinatorii

Expressions and Social Representations of the Feminine in Divination Practice

Abstract:

The purpose of this text is to analyze the social representations of feminism in divinatory practices. Our research in a few Moldavian counties has identified two main types of social representations of the relationship between magic/divination and feminism.

Therefore, there are some dual representations of the feminine divinatory agents versus the masculine ones. Even though women are well represented among clairvoyants, clients, and spectators, these valorizations function as negative stereotypes and do not serve the women. Another representation of feminism in divinatory practices that does not necessarily imply negativism and damnation is a more recent one. Old stereotypes are tamed and attenuated.

The results of our research have shown that women continue to be associated with the survival of these practices. This is proof that old myths and representations are still alive. They are discretely present in social expressions. Finally, they will dominate us completely.

1. Femeile - protagoniștii principali ai actului divinator. Considerații generale.

Cercetarea fenomenelor divinatorii ca și practici magico-religioase aduce în prim plan pe principalii protagoniști ai actului. Pe aceștia îi putem numi: *prezicători, clienți și spectatori*. Analiza lor arată că la nivel colectiv se impun o serie de imagini și reprezentări sociale care indică o “specializare” pe sexe a celor care sunt apropiați de diferite practici magico-religioase. Multe dintre acestea sunt rodul unor experiențe sociale concrete dar și al unor valorizări simbolice de natură magico-religioasă ce s-au sedimentat de-a lungul timpului.

1.1. Femeia - un “specialist al sacralui” înnăscut?

Cercetările¹ întreprinse de noi ne-au demonstrat că, în categoria celor interesați de astfel de practici mantice, predomină femeile. La nivelul simțului comun am fi tentați să

**Cristina
Gavriluță**

Lecturer

Ph.D.,

Faculty of
Philosophy,
Department
of Sociology
and Social
Work, A. I.
Cuza

University, Iași, Romania.

Author of the book:

Socioantropologia fenomenului religios (2004).

Email: nicolas@uaic.ro

Key words:

divination, feminism, dual representations, collective images and representations, sacred, myths, irrationality

punem totul pe seama eternei curiozități feminine. Ea ar fi dublată de anumite predispoziții de natură psihică, sociale și înnăscute ale celui interesat de fenomenele în cauză. Din acest punct de vedere femeile demonstrează afinități deosebite față de cunoașterea magică a lumii și a omului. Aceasta nu înseamnă cătuși de puțin că bărbaților le este interzis accesul la astfel de practici. Sunt cazuri, cei drept, mai puține, când bărbații magicieni, vrăjitori sau ghicitori se bucură de o mare autoritate și recunoaștere socială.

Cert este că și astăzi divinația, ca oricare altă artă sau profesie, presupune existența unui personal antrenat care știe să o deservească. Totuși, ghicitorul se prezintă ca o persoană nespecializată care dispune de o serie de capacități dobândite, mai curând printr-o „tradiție experimentată” – cum scrie Antoaneta Olteanu.² De asemenea, cercetările demonstrează că acest profesionist își dezvoltă propriul stil, cel mai adesea format prin starea de inspirație, exaltare sau prin posedare. În această privință ghicitorul se aseamănă mult cu alchimistul prin puternica individualizare a actelor sale. Totuși, principiul «obscurul prin mai obscur» care stă la baza alchimiei ar putea fi tradus aici prin sintagma «obscurul prin concret». În mod firesc, această profesie sau artă presupune existența unor calități.

Max Weber, în *Sociologia religiei*, scrie despre performatorii diferitelor ritualuri magico-religioase numindu-i *specialiști ai sacralului*. Ei se bucură de o anumită autoritate în comunitate în funcție de carisma de care dau dovadă. De exemplu, Marcel Mauss³ arată că magiciamul, trebuie să posedă o serie de calități fizice și profesionale. Cercetările etnologice și antropologice atestă că cei mai predispuși spre actul magic, divinatoriu ar fi: păstorii, fierarul, croitorul, frânghierul, preotul, cei care poartă stigmatul marginalizării (hoinarii, cerșetorii, negustorii ambulanți, căruțașii, vagabonzii); țiganii, persoanele însemnate (cele care posedă semne din naștere sau care au un handicap fizic sau psihic), femeia și copilul. Dacă o serie de categorii socioprofesionale nu mai livrează astăzi cu constanță specialiști în tehnicile divinatorii, femeile, indiferent de vârstă și profesie, au perseverat în înclinațiile lor față de practicile magice. și aceasta în ciuda tratamentului social, deloc blând, de care s-au bucurat în diferite epoci.

Nu putem trece cu vederea faptul că manifestarea înclinației de a divina, prezentă mai mult în rândul femeilor, ar putea fi manifestarea târzie, camuflată a unor străvechi legături între femeie și sacru/divinitate. Astfel de motive pot fi regăsite cu ușurință în miturile și credințele celor vechi⁴. C. G. Jung aprecia că acestea ar funcționa astăzi la nivelul inconștientului colectiv asemeni unor arhetipuri. Toate imaginile și reprezentările femeii-prezicător nu ar fi decât o haină de suprafață a unor motive arhetipale străvechi. Chiar dacă timpurile se schimbă, o serie de imagini și reprezentări individuale și colective funcționează asemeni unor invariante, date prime. Ele vor îmbrăca doar forme diferite. șamanul, profetesele și preotesele din antichitatea greacă și romană, femeia-magician, vrăjitoarea sau astrologul de serviciu din zilele noastre sunt doar câteva exemple în acest sens. În plus, se observă că reprezentările colective care au în centru relația feminitate-sacru, indiferent de valorizare afirmă, în cele din urmă, o anume intimitate între sacru și feminitate.

Indiferent de sex și apartenență socioprofesională, prezicătorii și ghicitorii se identifică și astăzi ca o categorie aparte. Cei mai mulți refuză să se numească vrăjitori sau magicieni, aceștia fiind socotiți de multă lume ca având îndeletniciri malefice. Deși nu reușesc să facă o delimitare clară a fenomenelor (dovadă că mulți dintre cei chestionați practică divinația urmată de descântece sau vrăji) ei se consideră superiori, principala lor funcție fiind aceea de diagnosticare și prognosticare. „Eu spun omului ce văd și cel așteaptă, nimic în plus...” (...) Acest lucru este demonstrat și de alte cercetări întreprinse

în spațiul francez. Publicând în 1988 o lucrare despre vrăjitorie în ținutul breton, Dominique Camus⁵ a făcut referiri, în mod inevitabil, și la practicile divinatorii. Regăsim aici aceeași reprezentare față de îndeletnicirea pe care o au prezicătorii: „Vedeți dumneavoastră, un lucru este sigur, anume că noi nu suntem ca ceilalți (vrăjitori). Noi nu putem să prezicem decât ceea ce vedem.”⁶

Trebuie să recunoaștem că această categorie, a celor care practică divinația, este destul de difuză, greu de reperat. Ea este dominată în majoritate de femei. În interviurile realizate, o sută douăzeci la număr, am avut ocazia să întâlnim doar un singur reprezentant al bărbaților. și cu această ocazie ni s-au dezvăluit o serie de reprezentări stereotipe și duale ale actului divinatoriu. Ele confirmă unele teorii care indică valorizarea pozitivă a actorului-bărbat și o valorizare mai nuanțată, chiar negativă, a femeii-prezicător.

Din cercetare reiese că bărbații sunt mult mai discreți, într-un fel, misterioși. Ei acceptă foarte greu să vorbească despre „îndeletnicirea” lor. „Eu rezolv cazurile cele mai deosebite și am grijă atunci când îmi aleg clienții...” (Vasile, 73 ani, Iași) Mai mult, conform mărturiilor obținute prin interviu, există convingerea că „prestațiile” și „cunoașterea” masculină sunt superioare celor ale femeilor și în domeniul divinației. „Eu nu mă ocup de simple exerciții de ghicit, ci cunosc adevărate metode de cunoaștere a viitorului! Mă documentez în permanență, caut, învăț... cum să nu?” – spunea același interlocutor.

La polul opus, femeile consideră divinația ca pe un „har”, „dar”, „dar moștenit”, „capacitate paranormală” și mai puțin rezultatul unei căutări, a documentării, sau al unui îndelung exercițiu. El survine direct, fie pe cale ereditară, fie datorită unor conjuncturi deosebite: *boală* („după ce m-am însănătoșit, am văzut că știu să pot ghici”; „după ce am fost «vândută pe geam» și mi-au schimbat numele, m-am însănătoșit și am avut darul vederii, al ghicitului”); *moartea* unui membru al familiei (B. Petriceicu-Hașdeu s-a ocupat de spiritism după moartea fiicei sale, Iulia; „după ce mi-o murit bărbatu, mi-o venit așa, puterea asta”) sau se «fură» („lângă mine stătea o babă care știa descânta și face vrăji; avea multă lume... Eu vedeam cum face și am «furat meserie»).

1.2. Feminin și iraționalitate versus masculin și raționalitate

Analizele noastre arată că prezicătorul-bărbat tinde să raționalizeze actul, în timp ce actorii feminini accentuează latura irațională, emoțională, ascunsă a practicii. Astfel de distincții se regăsesc și atunci când vorbim de categoria clienților și spectatorilor. și în această ipostază femeile apelează cel mai adesea la serviciile divinatorii. Natura feminină, se pare, este mult mai înclinată să practice și să creadă în puterea acestor „manții”. Faptul este explicabil, ar spune M. Mauss, de vreme ce ea stă sub semnul schimbătorului, influențabilului, misteriosului etc. Unii autori alătură femininul iraționalului, instinctului, în timp ce elementul rațional ar corespunde părții masculine. De aici și atracția pe care o exercită unele practici neobișnuite, „iraționale”, asupra sa. Într-un fel, între cele două există o oarecare rezonanță și compatibilitate. La fel se poate explica și apropierea femeilor de alte fenomene religioase. De pildă, ele sunt considerate de către preoți ca fiind mai prezente și mai active în viața Bisericii. Motivele, probabil, sunt aceleași.

Interesant este că acest tablou, preponderent feminin, este destul de pestriț din punctul de vedere al vârstei, al nivelului de școlarizare și al profesiei.

Iată câteva relatări:

„Da, am mulți clienți. Vin mai multe femei, foarte rar bărbați, vin fete tinere mai mult” (Sanda, 63 de ani, Galați).

„Înainte aveam mulți clienți, că mă cunoștea toată lumea. și acu’ vin mulți la mine, da’ nu mai pot să primesc pe toată lumea că obosesc repede. Primesc acum doar cunoscuți. Au venit la mine de la doctori, până la ingineri, femei, în general”.

Deși peste 95% din răspunsurile la interviu au afirmat că femeile sunt majoritare în rândul clienților, există și relatări care atestă și prezența bărbaților într-un număr deloc neglijabil. Existența lor este argumentată de momente de limită ale vieții și mai puțin de o serie de curiozități cotidiene.

Datele obținute au mai dezvăluit un lucru deosebit: la nivelul reprezentărilor colective persistă o imagine duală, segregată pe sexe, față de cei care performează în domeniul divinatoriu.

2. Dualitatea reprezentării actului divinatoriu în societate

Dacă, din punctul de vedere al reprezentării socio-profesionale, în practicile divinatorii, azi lucrurile pot fi nuanțate, în privința distribuției pe sexe, rezultatele sunt mult mai clare: în toate timpurile femeia deține recordul absolut în practicarea divinației și a vrăjitoriei. Drept argument, în acest caz ne stau mărturiile lăsate peste timp de ceea ce a reprezentat în Evul Mediu „vânătoarea de vrăjitoare”. Documente judiciare, arhive, documente și scrieri personale ale celor ce au trăit în miezul evenimentelor exprimă cu claritate un fapt: urmașa Evei a fost răspunzătoare de toate relele Evului Mediu. Sub chip de vrăjitoare, descântătoare, vraci sau ghicitoare, ea putea influența realitatea.

Spre deosebire de femeie, bărbatul este valorizat în mentalul colectiv mai mult ca magician. Or, această îndeletnicire nu exclude și arta divinatorie. Mai mult, ea nu comportă o conotație peiorativă asemeni vrăjitoriei. Să fie oare aceasta o consecință a faptului că practicianul este de sex masculin? Reprezentările sociale mai vechi, dar și cele moderne seamănă destul de mult între ele. Conform acestora, bărbații care practică divinația sunt persoane respectabile și estimate, inspiră respect și încredere în comunitate. Rareori ei sunt impostori și șarlatani. „Dacă un bărbat medieval este socotit nebun, femeia este anulată printr-un cumul de interdicții (...) Întelegem atunci că marele strigăt de furie vine de la cea care nu posedă nimic, nici chiar identitate. Fiindcă ea se revoltă, ea va fi numită posedată.”⁷ Astfel tot ceea ce ea va întreprinde femeia (inclusiv practici divinatorii) va sta sub semnul răului.

Bărbații sunt valorizați ca adevărați „specialiști” în domeniu. Nu întâmplător, doar în cazuri excepționale se apelează la serviciile pe care ei le oferă. Adesea sunt vraci și solomonari, personaje de care comunitatea tradițională cu greu se putea despărți. Ghicitorul-magician este, în plus, cunosător de carte și, deci, instruit. Arta sa devine în ochii publicului rodul unei cunoașteri profunde, temeinice și secrete a lumii.

În concluzie, imaginea pe care ne-o oferă această descriere este departe de a fi atât de înspăimântătoare și greu de acceptat. Bărbatul-ghicitor ia adesea chipul „filosofului decăzut” sau a „căutătorului de adevăr”⁸ neînțeles. Este limpede că, în aceste condiții, bărbatului îi este tolerat accesul la numite forme de cunoaștere în timp ce femeia beneficiază de un tratament special: persecuții, stigmat social, oprobriu public, moarte violentă.

Aceeași reprezentare duală și contradictorie o regăsim în multe lucrări de specialitate. Dintre acestea *Malleus Maleficarum*, cel mai cunoscut și uzitat manual de demonologie atestă clar faptul că femeile sunt mai vulnerabile la acuzația de magie și vrăjitorie. Ele sunt suspecte, din diverse motive, de a colabora cu diavolul. Martin Le Franc, în *Champion des Dames*, prezintă femeile care practicau vrăjitoria și care se închinau diavolului.

O anumită parte a literaturii de specialitate atribuie bărbatului rolul de *vindecător neoficial* în societatea medievală, folosind ierburi și practicând divinația. În condiții similare, femeia risca să fie acuzată de magie și vrăjitorie. Cel mult, bărbatul putea fi acuzat de erezie sau de complicitate, prin simplul fapt că putea fi soțul, fratele, tatăl, copilul unei vrăjitoare. În aceste reprezentări colective, femeia ocupa polul opus, negativ.

Cunoașterea femeii-magician sau prezicătoare nu mai este una de ordin filosofic, ci una demonică (ea rezultă din pactul cu diavolul). Mobilul său final nu mai este adevărul, ci aflarea sorților, a viitorului și a modului cum acesta poate fi modificat în bine sau rău. Așadar, ei i s-ar potrivi mai bine cunoașterea aplicată la concret și nu cunoașterea pură. În cele din urmă sociologul își pune în mod firesc întrebarea: cărui fapt i se datorează această reprezentare colectivă duală a actului divinator?

2.1. Sentimentele sociale și influența lor asupra reprezentărilor colective

Marcel Mauss și Henri Hubert⁹ oferă o explicație sociologică. Înclinația femeii spre actul magic și divinatoriu – am completa noi – s-ar datora, în primul rând, *sentimentelor sociale determinate de natura sa specifică* și mai puțin aptitudinilor sale fizice și intelectuale. Ciclul menstrual, sarcina, predispoziții spre isterie, excluderea sau acceptarea pasivă în culte oficiale sunt doar câteva aspecte care generează uluire, teamă și mefiență. De exemplu, imediat ce naște femeia devine tabu. În jurul său se țes o mulțime de reguli, norme și interdicții. O mare parte din aceste credințe le găsim în comunitățile arhaice dar și mai târziu, în modernitate. Toate acestea pot pune în mișcare imaginarul colectiv, iar reprezentările acestuia pot fi dintre cele mai neașteptate: femeia-descântătoare, femeia-ursitoare, femeia-vrăjitoare, femeia – ghicitoare etc.

În plus femeia, ca purtătoare a unui stigmat fizic sau social, genera aceleași sentimente de suspiciune, teamă sau respect. Nu de puține ori orbii, ciungii, cocoșaii au plătit social pentru neșansa de a nu fi la fel cu ceilalți. În general, stigmatul fizic a fost și încă mai este în unele zone rurale semn al prezenței păcatului și al unei damnări divine. La fel se întâmplă și cu cei care suferă de o serie de beteșuguri sociale: persoanele părăsite, văduvii, bastarzii, cei renegați de familie și comunitate, hoinarii, vagabonzii. Merită anunțat că sentimentele sociale sunt mult mai intense atunci când în centrul atenției este un personaj feminin. Mentalul și reprezentările colective tind, chiar și astăzi, să facă mai puține concesii femeilor care poartă în vreun fel povara stigmatului.

2.2. Femeie-vegetație-șarpe. Imagini mitice și valorizări contemporane.

Un posibil răspuns ni-l poate oferi și relația strânsă dintre femeie și natură. Mai precis, este vorba de relația femeie-vegetație-pământ-apă-lună și șarpe ca epifanie a lunii, care este dezvoltată și aprofundată de Mircea Eliade în *Tratat de istorie a religiilor*¹⁰.

Fertilitatea femeii, a animalelor, dar și cea din lumea vegetală este pusă sub semnul lunii. Nu puține sunt credințele și miturile care pun în relație femeia cu natura sau cu unele elemente *personificate* din natură. De pildă, credința că luna, ca personificare a masculinului, are relații sexuale cu femeia este destul de răspândită. În acest sens, australienii, papuașii, grecii, romanii etc. credeau că șerpii se împerechează cu femeile. Sir J. G. Frazer, în *Adonis*, descrie felul cum tribul indian komati utiliza șerpi din piatră pentru a influența fecunditatea/fertilitatea femeilor tribului. Mai târziu, „în cercurile rabinice

se spune că menstruația se datorează raporturilor Evei cu șarpele în Paradis¹¹. Relația femeie-lună se consumă nu numai sub raport erotic, ci îmbracă o multitudine de forme și semnificații.

„O legendă bretonă ne asigură că părul vrăjitoarelor se transformă în șerpi (R. Brifault, II, p. 662). O femeie oarecare nu are, așadar, această putere, ci numai aceea care stă sub influența lunii, care participă la magia „transformării“. Un mare număr de documente etnografice confirmă că, adesea, vrăjitoria este o investitură lunară (directă sau transmisă prin mijlocirea șerpilor). La chinezi, de pildă, șarpele este la originea oricărei puteri magice, iar termenii ebraici și arabi desemnând magia sunt derivați de la cei desemnând șerpii.”¹² Sintetizând, putem spune că șarpele este, pe rând, simbol al lunii, al fertilității, simbol al magiei și vrăjitoriei, el poate fi însuși diavolul, dar poate semnifica și înțelepciunea, poate întruchipa spiritele strămoșilor (trăiește în întunericul subpământean) și tot el poate cunoaște viitorul.

Din această simbolistică duală mentalul colectiv a reținut, în special, două aspecte ce privesc influența șarpelui asupra femeii: rolul său în ritualurile de fecunditate și ca predispoziție spre vrăjitorie, magie și divinație.

Înclinația femeii spre actele magice și divinatorii este susținută și de relația specială pe care o întreține cu natura și vegetația. Acest fapt care stă sub semnul unei rezonanțe speciale între femeie și natură va înlesni descifrarea semnelor exterioare: a cerului, a vegetației etc. Toate aspectele anunțate aici ne conduc cu gândul la o femeie care deține puteri neobișnuite prin însăși natura sa. Ele dobândesc însă conotații peiorative, tocmai din simbolismul demonic al fapturilor cu care rezonază șarpele. Mai mult, aproape toate miturile și legendele ce stăpânesc mentalul colectiv în diverse epoci și spații accentuează misterul și necunoscutul care învăluie femeia. Or, faptul acesta poate conduce la teamă și suspiciune.

2.3. Păcatul original și reprezentările feminității.

Creștinismul pare să fi pecetluit definitiv imaginea femeii ghicitoare, magician sau vrăjitoare. Ea este descendenta Evei care a pactizat cu diavolul. Conlucrarea sa cu geniul răului -poate nu întâmplător- se săvârșește și aici sub forma unei relații cu șarpele. Acest raport revine constant de-a lungul timpului, indiferent de contextul la care ne raportăm. Interesant este că relația stă, de această dată, sub semnul dobândirii cunoașterii, a înțelepciunii și nu al fertilității, așa cum se întâmplă în comunitățile arhaice.

Femeia devine principala responsabilă a păcatului original. Din cauza ei și -bineînțeles- a diavolului, am pierdut eternitatea, dar uităm că am dobândit cunoașterea sau măcar iluzia unei cunoașteri. Din episodul petrecut în Paradis, se pare că bărbatul s-a bucurat de mai multă cunoaștere și re-cunoaștere socială. De exemplu, practicarea divinației, în cazul său, este apanajul cunoașterii și descoperirii adevărului. Nu la fel se poate vorbi despre femeie, care va purta cu sine stigmatul colaborării cu demonul.

Urmărind modelul creștin în ideea paternității cunoașterii, putem gândi o ipostază similară și în planul relațiilor sociale. G. Kligmen¹³ vorbește despre patriliniaritatea voinței, a autorității, dar și a cunoașterii. Așadar, bărbatul, beneficiind de această moștenire direct de la Dumnezeu, va avea un loc privilegiat în societate. Chiar și gesturile sale cele mai oculte (practicarea magiei divinatorii, de exemplu) stau sub semnul cunoașterii. În consecință, pentru el, regulile sociale vor fi mult mai blânde și mai îngăduitoare. Această interpretare, suspectă de unele influențe feministe, zugrăvește o societate a bărbaților în care femeile sunt ostracizate, stigmatizate și condamnate definitiv.

Credem, deci, că această reprezentare duală a fenomenului divinatoriu a fost alimentată de străvechi credințe precreștine (de pildă miturile și legendele referitoare la relațiile dintre femeie și lună) care atestă predispoziția femeii pentru practici magice, divinatorii. Aceste reprezentări precreștine au fost revalorizate apoi de creștinism, dobândind o conotație peiorativă. Faptul este de înțeles, de vreme ce creștinismul se așezase pe un teren mustind de credințe, practici și ritualuri închinute unor diverse zeiități. Dezavuarea acestora, deci și a divinației și punerea sub semnul demonilor, având ca pretext povestea petrecută în Paradis, a asigurat supremația Bisericii.

Vorbind despre reprezentări duale, am putea fi acuzați de un anume "feminism". Nimic mai fals! Ceea ce am prezentat aici sunt doar o serie de secvențe și evaluări mai frecvent întâlnite în Evul Mediu, dar și în modernitate. Acest fapt nu exclude și alte viorizări și reprezentări ale femeii în ipostaza sa de operator, client și spectator al practicilor divinatorii.

3. "Demonul îmblânzit" și revalorizarea contemporană a femininului în practicile divinatorii

Unele abordări ale secolului XIX încearcă să schimbe vechile chișee și șabloane ale Evului Mediu privind interpretarea relației femeii cu magia și vājitoria. Michelet, de pildă, cu celebra sa lucrare *Lă Sorcičre (Vrājitoria)* – 1862, va pune într-o cu totul altă lumină fenomenul vrājilor și al divinației. El va recupera imaginea femeii al cărei suflet a căzut pradă diavolului și care a îndemnat-o la tot felul de nelegiuiri. Personajul principal al cărții, femeia vrājitoare, va pune în umbră celelalte personaje: judecătorul sau diavolul. De această dată femeia este victima răului și nu colaboratoarea lui. Mai mult, ideea pare să fi prins destul de bine la public și treptat, cele care au fost victimele nevinovate ale diavolului conștientizează că sunt în egală măsură și victime sociale. Lucrarea a aprins spiritele vremii și a fost socotită de mulți prima carte feministă.

Astăzi lucrurile s-au mai schimbat. „Vrājitoarea lui Michelet nu mai este figura emblematică pe care mișcările feministe, mai ales cele germane, italiene și franceze ar revendica dreptul femeii de «a spune da pentru sine și nu pentru lume așa cum era și cum este și cum n-ar trebui să fie».”¹⁴ În lumea contemporană reprezentările și valorizările actului divinator și ale celor ce-l practică sunt mult mai nuanțate. Nu totul este pus sub semnul negativității și diabolicului. Un rol important în acest sens îl joacă tratatele de parapsihologie și lucrările dedicate fenomenelor paranormale. Mediatizarea practicilor divinatorii (chiar și sub forma unei literaturi de mână a doua) a avut drept efect crearea unui evantai de opinii și reprezentări diferite de cele duale și antagonice. Între cei doi poli extremi ai reprezentărilor sociale (pozitiv și negativ) lumea preferă să adopte o poziție neutră. Adesea, aceste practici sunt socotite ca fiind modele „alternative”, iar practicienii, persoane ce dețin o serie de abilități specifice.

Cu toate acestea, rezultatele cercetărilor de teren ne demonstrează că femeia continuă să fie asociată cu supraviețuirea acestor practici. Este un semn că vechile mituri și reprezentări n-au dispărut. Se regăsesc în expresii sociale mai blânde și discrete. În cele din urmă, ele vor continua să ne locuiască la modul cel mai perfect cu putință.

Bibliografie generală

CAMUS, Dominique, *Puteri și practici vrăjitoarești. Anchetă asupra practicilor actuale de vrăjitorie*, Iași, Ed. Polirom, 2003

ELIADE, Mircea, *Tratat de istorie a religiilor*, cu o prefață de Georges Dumézil și un cuvânt înainte al autorului, traducere Mariana Noica, București, Ed. Humanitas, 1992.

FAVRET -SADAA, Jeanne și CONTRERAS, Jose, *Corps pour corps*, Paris, Gallimard, 1981

KLIGMEN, Gail, *Nunta mortului, ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, traducere Mircea Boari, Runa Petringenaru, Georgiana Farnoaga, West Paul Barbu, Iași, Ed. Poliron, 1998.

MAUSS, Marcel, HUBERT, Henri, *Teoria generală a magiei*, traducere de Igrind Ilica și Silviu Lupescu, prefață de Nicu Gavriluță, Iași, Editura Polirom, 1997

MUCHEMBLED, Robert, *Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu până azi*, traducere Maria și Cezar Ivănescu, București, Ed. Humanitas, 1997

OLTEANU, Antoaneta, *Metamorfozele sacralului*, București, Editura Paideea, 1998.

OLTEANU, Antoaneta, *Școala de solomonie. Divinație și vrăjitorie în context comparat*, București, Editura Paideia, 1999

Note:

1 Este vorba de o cercetare a practicilor divinatorii derulată de noi în câteva județe ale Moldovei care a inclus în primul rând tehnici calitative, dar și cantitative de culegere a informațiilor.

2 Antoaneta Olteanu, *Metamorfozele sacralului*, București, Editura Paideea, 1998.

3 Marcel Mauss, Henri Hubert, *Teoria generală a magiei*, traducere de Igrind Ilica și Silviu Lupescu, prefață de Nicu Gavriluță, Iași, Editura Polirom, 1997 pp. 35-52

4 A se vedea în acest sens Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, cu o prefață de Georges Dumézil și un cuvânt înainte al autorului, traducere Mariana Noica, București, Ed. Humanitas, 1992. Lucrarea cuprinde o bibliografie impresionantă, care vine să argumenteze legătura subtilă între femeie-plante-apă-lună. În vechile sisteme de credințe religioase aceste relații erau mai mult decât evidente. Ele funcționau la nivelul trăitului, coborau în experiența cotidiană. Probabil vechile profetese și preotese ale templelor străvechi nu erau altceva decât o încarnare vie a vechilor reprezentări legate de divin și feminitate.

5 Dominique Camus, *Puteri și practici vrăjitoarești. Anchetă asupra practicilor actuale de vrăjitorie*, Iași, Ed. Polirom, 2003

6 Ibidem, p.85 Diferența pe care o stabilește autorul între divinație și vrăjitorie, pe baza rezultatelor cercetării este următoarea: "Dacă ghicitorii sînt specialiști prin excelență în interpretarea prin vise a viziuni lumii de dincolo, vrăjitorii practică uneori metode analoage"(p.85) Cercetările făcute de Dominique Camus și Jeanne Favret Saada evidențiază, în cele din urmă, actualitatea cercetării socio-antropologie și etnologice a fenomenelor magico-religioase indiferent de spațiul de producere a lor (rural sau urban; spațiu modern sau spațiu tradițional). Prezența acestor manifestări în lumea contemporană sporesc dificultățile cercetării și analizei fenomenului.

7 Jeanne Favret -Sadaa și Jose Contreras, *Corps pour corps*, Paris, Gallimard, 1981, p.139.

8 Antoaneta Olteanu, în *Școala de solomonie. Divinație și vrăjitorie în context*

comparat, București, Editura Paideia, 1999, face o apropiere între solomonarul-ghicitor și ereticii bogomilici ai secolului al XI-lea. Aceștia din urmă erau phoundaites (din latinescul fundata – „traistă”). Termenul desemnează o cracteristică a acestora: cerșetoria și traiul din pomană. Ambii – spune autoarea – „nu sînt altceva decît niște căutători de adevăr neînțeleși, greșit interpretați de semenii lor“ (p. 9).

9 Marcel Mauss și Henri Hubert, *Teoria generală a magiei*, ed. cit.

10 Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, ed. cit.

11 *Ibidem*, pp. 164-165.

12 *Ibidem*, p. 166.

13 Gail Kligmen, *Nunta mortului, ritual, poetică și cultură populară în Transilvania*, traducere Mircea Boari, Runa Petringenaru, Georgiana Farnoaga, West Paul Barbu, Iași, Ed. Poliron, 1998.

14 Robert Muchembled, *Magia și vrăjitoria în Europa din Evul Mediu pînă azi*, traducere Maria și Cezar Ivănescu, București, Ed. Humanitas, 1997, p. 277.